

**Hatice Tören, *Düşmüş Bir Uçurtmadır Güneş*
(Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Çocuk Şiirlerindeki
Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme),
Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, XI+576 s.**

Ayhan TERGİP*

Çocuk kavramı Türk edebiyatının ilk dönemlerinden itibaren kendini göstermeye başlar. Türk destanlarında kahramanların çocukluk dönemlerinden kısmen de olsa söz edilir. Türk kültürünün en önemli eserlerinden olan Dede Korkut Hikâyelerinde ailenin muteber olmasının vesilesi yine çocuk olarak karşımıza çıkar. Divan Edebiyatı döneminde birkaç yerde benzetme unsuru olarak kullanılan çocuk teması Tanzimat edebiyatı döneminde de çokça işlenilmez. Esaslı olarak çocuk şiirlerine yönelik son dönem Türk edebiyatında görülür.

Çağımızda çocuğa bakış açısının ve çocuk algısının değişmesi, çocuk hakları, sağlık, eğitim başta olmak üzere maddî, manevî, sosyal ve kültürel pek çok alanda çocukların ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlere “çocuklar için” ve “çocuklara görelilik” kavramları doğrultusunda yön vermiştir. Ülkemizde edebiyat-çocuk ilişkisi ve çocuk edebiyatı kavramları da bu yeni anlayış çerçevesinde kendi mecraasını bulmaya çalışmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ayhan.tergip@istanbul.edu.tr

Ülkemizde gelişmekte olan çocuk edebiyatı kavramlarının farkına varan ve bu alanda farkındalık oluşturmak isteyen Doç. Dr. Hatice Tören “DÜŞMÜŞ BİR UÇURTMADIR GÜNEŞ Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Çocuk Şiirlerindeki Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme” adlı eserini yazmıştır.

Yazar, kitabının giriş bölümünde Cumhuriyetten sonra çocuklar için şiir yazan bazı şairlerin yayımlanan şiir kitaplarını şu şekilde sıralar: Orhan Veli (Nasrettin Hoca-1949), Yusuf Ziya Ortaç (Kuş Cıvıltıları-1938), Faruk Nafiz Çamlıbel (Akma Türküleri-1938), Hasan Âli Yücel (Sizin İçin-1938), M. Necati Öngay (Sonbahar-1962; Sevgi Bahçesi-1963; Çocuk Şiirleri-1942), Mümtaz Zeki Taşlan (Çocuklarımıza Resimli Şiirler-1959), Ceyhun Atıf Kansı (Bir Çocuk Bahçesinde-1941), Yalvaç Ural (Müzik Satan Çocuklar-1979; Kulağımdaki Küçük Çan-1979), Ülkü Tamer (Virgül’ün Başından Geçenler-1965; Masal Şiirler-1981), Abdülkadir Budak (Bir Gül Çocuk -1981), Abdülkadir Bulut (Kahveci Güzeli-1981), Mustafa Ruhi Şirin (Gökyüzü Çiçekleri-1983; Çocuk Kalbimdeki Kuş-1990; Bir Şemsiyem Olsa Kuşlardan-1990; Dünyaya Gülen Adam-2004; Aşk Olsun Çocuğum Aşk Olsun-2004; Dünya Kardeş Sobe-2006), Cahit Zarifoğlu (Gülücük-1988), Mevlana İdris Zengin (Kuş Renkli Çocukluğum-1990), Ali Akbaş (Kuş Sofrası-1991), Haşan Demir (kuşlarla Büyümek-1999), Ahmet Efe (Işığm Yüreği-1999), Gökhan Akçiçek (Bulutlar Örtmese Güneşi-1992; Bülbül Deresi Şiirleri-2001; Çocuklara Ölüm Yakışmaz-2001).

İşte bu dönem şairlerinden biri de Fazıl Hüsnü Dağlarca’dır. Türk edebiyatında çocuk şairi denildiğinde akla gelen isimlerin başında Dağlarca yer alır. Dağlarca çocuklar için yazdığı 30 kadar şiir kitabı, çocuğu şiirinin öznesi yapması, çocuk gözüyle ve çocuk algısıyla evreni görmesi ve yorumlaması, şiir kitaplarındaki özgün öykü kurguları ve temalarıyla, şiir dilini kullanmadaki ustalığıyla edebiyatımızda öncü ve zirve şahsiyetlerdendir.

Doç. Dr. Hatice Tören, bu eserinde Cumhuriyet döneminin önde gelen şairlerinden Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın *Dağlarca Çocuklarda* dizisinde yer alan, yirmi şiir kitabındaki söz varlığı ve kullanım biçimlerini incelemiş ve değerlendirmiştir.

Kitap, *Kısaltmalar* ve *Önsöz* dışında temel olarak *Giriş*, *Dağlarca’nın Çocuk Şiirlerinin Söz Varlığı*, *Değerlendirme*, *Dizin* ve *Kaynakça* bölümlerinden oluşmaktadır.

Eserin Giriş bölümünde Türk edebiyatında çocuk şiirinin gelişimi ve Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın hayatı hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, inceleme konusu olan yirmi şiir kitabı tanıtılmış ve bunların içerikleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde çocuk edebiyatının “Çocukların ürettiği bir

edebiyat mı, okuyucusunun çocuk olduğu bir edebiyat mı?”, ayrıca “Çocukça/çocuklara göre bir edebiyat mı, çocuksu bir edebiyat mı?” olduğu soruları ile ilgili olarak edebiyatımızda öne çıkan görüşler üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Mustafa Ruhi Şirin’in çocuk edebiyatı için yaptığı şu geniş tanıma yer verilmiştir:

“Çocuk edebiyatı, temel kaynağı çocuk ve çocukluk olan; çocuğun algı, dikkat, duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun; çocuk bakışını ve çocuk gerçekliğini yansıtan; ölçüde, dilde, düşüncede ve tiplerde çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle gerçekleştiren; çocuğa okuma alışkanlığı kazandırmanın yanında edebiyat, sanat ve estetik yönden gelişmesine katkı sağlayan; çocuğu duyarlı biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatıdır.”

Konuya açıklık getirmek için İnci Enginün’den de çeşitli alıntılar yapan Tören, çocuk edebiyatı üzerinde yapılan çalışmalarda pedagojik yaklaşım ve edebiyatçı yaklaşımı olmak üzere başlıca iki bakış açısı olduğunu vurgular ve bu iki yaklaşımın da birbiriyle çatıştığını söyler. Bu konuda yazarın görüşü de çocuk şiirinin, edebiyatın bir türü olan “şiir”den ayrı, bağımsız bir tür olmadığı yönündedir.

Eserin ikinci kısmı olan **İnceleme** bölümünde ise yazarın eserine konu olan şiir kitaplarında (*Balina ile Mandalina, Bitkiler Okulu, Başparmak, Dolar Biriktiren Çocuk, Güneşi Doğduran, Göz Masalı, Gösterme Parmağı, Kuş Ayak Açıl Susam Açıl, Kuş Ayak Boyalı Ses, Okulumuz 1’deki, Okulumuz 2’deki, Okulumuz 3’deki, Ortaparmak, Oyun Okulu, Serçeparmak, Şeker Yiyen Resimler, Yüziük Parmağı, Yaramaz Sözcükler, Yazılan Seven Ayı*) yer alan kelimeler, gösterdikleri nesne ve kavramların çocuklarla ilgisi bağlamında sınıflandırılmış ve incelenmiştir. Kelimelerin kavram alanlarına göre titizlikle yapılmış olan bu sınıflandırmayı yazar 19 başlık altında toplar. Bu başlıklar sırasıyla şu şekildedir: Akrabalık Adları, İnsan ve Hayvan Bedeni ile İlgili Adlar - Organ Adları, Hayvan Adları, Bitki Adları, İş, Uğraşı, Meslek Adları, Okul - Öğretmen - Öğrenci ile İlgili Kelimeler, Türkçe - Matematik- Fen Bilgisi Dersleri ile İlgili Terimler ve Semboller, Türkçe ile İlgili Kelimeler, Matematik ile İlgili Kelimeler, Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ile İlgili Kelimeler, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı ile İlgili Kelimeler, Coğrafya ile İlgili Kelimeler, Oyun - Oynamak - Oyuncak ile İlgili Kelimeler, Renk Adları, Ölüm ile İlgili Kelimeler, Ünlemler, Özel Adlar, Birleşik Fiil, Deyim ve Atasözleri, Alışılmamış Bağdaştırmalar.

Yukarıda başlıklar çerçevesinde yapılan sınıflandırmalarla ilgili kelimeler hemen ilk paragrafta listelenmiş ve bu kelimelerin kullanıldıkları şiir içinde kazandıkları anlamlar, ad ve deyim aktarmaları, çeşitli kullanım biçimleri şiirlerden örneklerle belirlenmeye çalışılmıştır. İncelemede şiirlerin yalnızca ilgili dizelerine yer verilmiştir. Bu çalışmada tekrardan kaçınmaya çalışılmış ve 672 farklı şiir, değişik dizeleri ve söz varlığıyla 1135 defa örnek olarak gösterilmiştir.

Eserde yer alan üçüncü kısım **Değerlendirme** bölümüdür. Tören bu çalışmasında, kitabının malzemesini teşkil eden “Dağlarca Çocuklarda” serisinde incelediği 20 şiir kitabını söz varlığı bakımından değerlendirmiş ve kitapla alakalı olarak elde ettiği sonuçları maddeler halinde okurlarıyla paylaşmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- İncelenen 20 şiir kitabında 987 şiir vardır. Bu şiirlerde yer alan sözcük ve rakamların toplam sayısı 34245’tir. Bütün söz varlığını içeren dizinde 3512 madde başı ve 4276 alt madde yer almaktadır. Bu madde başlarının 499’u özal ad, 49’u rakam ve semboldür. Madde başı sözcük sayısının, değil çocuklar için, yetişkinler için bile azımsanamayacak kadar çok olduğu söylenebilir. Dizelerde yer alan kelime sayısının genellikle 1-5 arasında olduğu, ancak çok az bir kısmında bu sayının üzerine (7-8’e) çıkıldığı göz önüne alındığında madde başı kelimelerin zenginliği açıkça görülür. Bu durum, Dağlarca’nın şiirlerinin değişik alanlarla ilgili pek çok konuyu kuşatmasıyla açıklanabilir.

- Dağlarca’nın şiirlerinin ana gayesi bilgi vermek değilse de, şiirleri birçok bilgi içerir. Ancak, bu şiirlerde dil kullanımı, bilgi verme işleviyle değil; sanat işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Dağlarca’nın bu şiirlerde dikte eden, buyurgan bir tavrı ve anlatımı yoktur; o, konu seçiminde öğretici tavır üstlense de, dil kullanımında daima şairdir.

- Dağlarca’nın şiirlerinde anne [336], baba [94], çocuk [623], öğretmen [198], ev [113], güzel [202], kuş [201], masal [113]; bu [278], ne [325] ve sev- [432], oyna- [253], uyu- [242], oku- [165], gibi çocuk dünyasına ait sözcükler, kullanım sıklıkları bakımından dikkat çekicidir.

- Dağlarca, çocukların yeni bilgiler, deneyimler edinirken duydukları şaşkınlıkları ve bir şeyi anlamak, öğrenmek için sürekli soru soran mizaçlarını, anlamaya, öğrenmeye olan merak ve isteklerini yakalamış ve çocukların gerek kendi kendine ve gerek başkalarıyla konuşmalarına yer verdiği pek çok şiirde, bu özellikleri çeşitli söyleyiş biçimleriyle yansıtmıştır. Şiirlerde yer alan soru ve ünlem cümleleri sıklıkla şaşma işleviyle kullanılmıştır. Yine çocukların, özellikle öğretmenlerinden duydukları söz ve bilgileri içeren, “dedi ki /der ki” ile başlayan aktarma cümleleriyle daha çok anneye yöneltilen ve onaylanmayı bekleyen “... değil mi?” yapıları cümleler, çeşitli soru kelimeleri ile dile getirilen soru cümleleri şiirlerin belirgin anlatım biçimleri arasındadır.

- Dağlarca’nın şiirlerinde yinelemeler, yansıma sözlerle kurulmuş ikilemeler, aynı fiilin olumlu ve olumsuz geniş zamanlarıyla kurulan -Ir ...- mAz biçimindeki zarf işlevli tekrarlı biçimler ve çeşitli duyguları, heyecanları gösteren ünlem kullanılması yaygın anlatım biçimleri arasındadır.

• Şiirlerinin konulan, “kıssadan hisse çıkarma” veya nasihat verme üzerine kurgulanmamıştır. Zaten onun şiirlerinde çocuk, yetişkin gözüyle ele alınmaz. Çocuk nesne değil, özne durumundadır ve şiirler çocuk bakış açısıyla yazılmıştır. Bununla birlikte şiirlerinin temalarını oluşturan özgürlük, uçsuz bucaksız yaşama, doğruluk, sevgi, bilgi, kardeşlik, eşitlik, ülkü ve ilerleme fikirlerinde Dağlarca’nın düşünce dünyasını buluruz.

• Dağlarca’nın şiirlerinde daha zarfı, anahtar kelimelerden biridir. Bu kelime Dağlarca’da var olanı “aşma, ilerleme” düşüncesinin bir izdüşümü gibidir. Dağlarca Çocuklarda serisinde daha kelimesi, 257 defa kullanılmıştır. Bunlardan 40 tanesi “henüz; bir daha, yeniden, tekrar,” anlamındadır. Diğerleri ise karşılaştırma derecesini göstermek ve vurgulamak üzere kullanılmıştır. Dağlarca sanki çocukları “daha”nın peşine düşürmek istemekte, onlara hedef göstermektedir: Daha aydınlık, daha gerçek, daha iyi, daha güzel, daha doğru, daha eşit...

Eserin son kısmı ise **Dizinler** bölümüdür. Yazar burada Dağlarca’nın 20 şiir kitabındaki bütün söz varlığını, kelimelerin kullanıldığı kitap, sayfa numarası ve toplam kaç defa kullandığı gösterilmek suretiyle üç dizin halinde vermiştir. Bundan hareketle yazar, “Dağlarca Çocuklarda” serisinde yer alan yirmi şiir kitabının toplam kelime sayısını 34245 olarak belirtmiştir. 3512 madde başı ve 4276 alt maddeden oluşan söz varlığı, kitabın sonuna eklenen dizinlerle verilmiştir. Bu dizinler sırasıyla *Genel Dizin*, *Özel Adlar Dizini*, *Rakamlar-Semboller Dizini* başlığıyla toplanmıştır. Bu dizinlerde incelenen kitaplarda yer alan bütün sözler, kullanıldıkları şiir kitapları ve sayfa numaraları ile verilmiş ve toplam kullanış sayıları da köşeli ayraç içinde gösterilmiştir.

Birinci dizinde toplam 2964 madde başı bulunup dizinin, rakam ile yazılan sayı sözleri ve özel adlar dışında, bütün sözcükleri içerdiği görülür. İkinci dizin, *Özel Adlar Dizini*’dir ve bu dizinde 499 madde başı olup bütün şiirlerde yer alan gerçek ve kurgu kişi, yer ve kitap adları gösterilmiştir. *Rakamlar ve Semboller* adlı üçüncü dizinde ise rakam ile yazılmış sayılarla sembolleri içeren 49 madde başı yer almaktadır. Bu üç genel dizine ilaveten son olarak da *Şiir Adları Dizini*’nde kitapta örneklenen şiirler, alfabetik olarak yer almaktadır. Önce şiirlerin adları ve künyeleri verilmiş, sonra köşeli ayraç içinde bu kitaptaki kullanım sayıları ile bu kitaptaki sayfa numaraları noktalı virgülle ayrılarak gösterilmiştir.

Eserin arkasında yararlanılan kaynakların sunulduğu **Bibliyografya** bölümüyle eser tamamlanmıştır.

Sonuç olarak eser, Türk dili alanında yeni dilbilim yöntemleriyle hazırlanmış bir başvuru kaynağıdır. Bu çalışmada yazar, Türk dili çalışmalarının önemli bir bölümünü teşkil eden söz varlığı incelemelerini dilbilim yöntemleriyle

birleştirerek ona yeni bir bakış açısı getirmiş ve bu alandaki bir açığı doldurmuştur. Bu tarz yeni çalışmaların yapılmasının dil incelemelerine yeni bir boyut kazandıracağını ümit ediyor yazarın bu sahadaki yeni yayınlarını bekliyoruz.